

אפילו ערבי אחד. ואתה עוד רוצה שאשלם כאן מיסים כדי לתמוך במרצחים האלה.
שאלה: אתה חושב שכל המאבק של השמאל הישראלי הוא לשווא?
צבר: האמת היא שהוא לא אפקטיבי. תראה את חנוך לוין: הוא אמר דברים בוטים ביותר. לפני 20 שנה. היום אפילו הוא התמסר. עכשיו הוא כותב על איך אי אפשר לחרבן, אי אפשר להשיג תנ"ך. אם הייתי נשאר פה כל השנים האלה, הייתי כבר מזמן מקבל את פרס ישראל...
ראיתי את זה במוסד. הם רוצים להציג ציורים שלי כדי לחזק את התודעה הציונית, שלא יגידו שיש אמנים שיצאו מכאן לגלות פוליטית. כשהייתי כאן ברצמבר, ביקרתי במוסד ישראלי. ראיתי שהמוסד כולו מוקדש ליהדות. מעט האמנות שיש שם היא רק קישוט כזה.

שאלה: איך אתה מתייחס היום לדברים שע"י שאת?
צבר: לא מתייחס. עשיתי, אז עשיתי. אז היה ראש אחר. אתה לא יכול תמיד לראות מה שהולך, לאן הדברים פונים.

משלמים בעד עייפות

שאלה: אתה עוקב משם אחרי מה שקורה פה?
צבר: אני קורא שם עיתון עברי פעם בחודש, פעם בחודשיים. אבל משם יש לי פרספקטיבה ואני יודע מה הולך בארץ, מה הולך בעולם. לפני חמישה שבועות קיבלתי מיכתב מקבוצת חיילים. הם כתבו לי: אתה מדבר מתוך בורות. אתה יושב באנגליה שמרמקאת את האירים 400 שנה. עניתי להם, אני חושב, תשובה טובה.

שאלה: כסיכום, בחשבון נפש, אתה מצטער על משהו?
צבר: היו לי חיים טובים בתור בנאי. אני מצטער שהייתי מוכרח להפסיק. תראה, אז שילמו לי גם בעד שהייתי עייף. עכשיו אני עייף שבוע שלם ואף אחד לא נותן לי גרוש.
העם הזה הולך לשבור את הראש. אבל בגדול. אולי הוא צריך לשבור את הראש. זה בעצם לא עם. אני ואת והמילחמה הבאה. קראתי את זה עכשיו בפעם הראשונה. לפני 20 שנה לא קראתי. אם הוא (חנוך לוין) לא הושפע — מה הייתי אני משפיע? פה הייתי מתנוון.
אם לא היה איכפת לי — לא הייתי כותב, לא הייתי חי כמו שהייתי. אולי עכשיו מוכנים יותר

רות, לאמנות, להצלחה. אני פנסינר. אתה לא יודע איזה סיפוק זה להגיד למוסד ישראלי: שקו לי בתחת. נדמה לי שבשביל זה אני מצייר היום יותר טוב, כותב יותר טוב.
הנה ייבי (ייבי הצטרף אלינו אותה שעה). אין כמו ייבי בספרות העולם. לא נעשה רע יותר, לא השתפר, נשאר כמו שהוא, על אותה רמה, וזהו. אני חושב שהוא צריך לקבל את פרס ישראל. באמת הגיע הזמן. פרס ישראל לייבי!

תגובות

המשותף לסמיח אליקאסם ולרב ישראל אריאל

בראיון משותף עם המסוררים מחמוד דרוויש וסמיח אליקאסם שהתפרסם תחילה ב"אל מוסטור" הועתק במספר הארץ (10.2.1989), אמר המסורר סמיח אליקאסם: "אף פעם לא קיבלתי את הקוראים המסוררים על מפות ומכונים גבולות. אני לא מכיר בוכתם של סייקס או של פיקו לצייר את מפת מולדתי. מולדתי היא לפי המפה שציירתי בליבי — מהאוקיינוס האטלנטי ועד המיפרץ. אני מודה שאלאנגולוס היא כיום ספרד, מבחינה מדינית, אבל היא נכללת במפת מולדתי הריג' שית. אלא שאני צריך ליצור איוון בין האני מאי מין' הריג'ני והרוחני שלי ובין המציאות."

סמיח אליקאסם שירטט בפרוזה, המובנת לכל בן-תמותה, את גבולות מפת מולדתו: מן האוקיינוס האטלנטי ועד המיפרץ, לא פחות ולא יותר. והיה המפה של אימפריה שאותה הקימו בדם וחרב ה"ע"ים", הכובשים, בשיא התפשטותה. כדי למי נוע איהבנות, הוא גם סירס את שמה של ספרד ככך שקרא לה בשם של חבל ארץ אחד בדומה של ארץ זו, היא אנדרלוסיה.

לסמיח אליקאסם בנידמות בנוף הישראלי, כמו למשל הרב ישראל אריאל, אשר פירסם אשך תקד אסלס אור'ישראל נבולותיה ער'פי הסקר רות. הלה, אף הוא רואה בחלומה את גבולות מר' לדתו כ-ארץ ישראל גדולה ורחבה מארץ מצ'

ריות. בידי שניהם קושאנים וקבלות. הרב ישראל אריאל וסמיח אליקאסם לא למרו שום דבר אחרי כל-כך הרבה שנות סיכוסים ושפיכות דמים.

גבול הוא כוח היסטורי גם כימינו, וכמיוחד באיורים כמו המיורח התיכון, אשר טרם שירטט את הגבולות המוסכמים של מדינותיו. גבול הוא ביסודו מיתחם, ותפקידו ליצור תחושה של הגנה וביטחון. גבול שנמתח בהסכמה, הופך לשער פתוח ומכניס אורחים. גבול בלתי-מוסכם בונה חומה וכורה תהום. גבול הנכפה ככוח נוסף שירטט מופר, אך לזמן מוגבל, משום שבמהרה הוא מעורר פחדים גדולים היוצרים אצל מקדשיו נטייה להזיזו קדימה. גבול כפוי אינו יציב ומומין רואנש ופורענויות חרשות לבקרים. גבולות מוטוטיים ו"הלומיים" אינם מבשרים אחווה אל-לאומית וביטול מחיצות — אלא מצביעים על שאיפת הפשטות החרת-מעצורים והכחשת הזולת וזכויותיו. אירופה המערבית הולכת ב"1992, לבלט את גבולותיה" תוך הסכמה, משום שנתום מילחמת-העולם השנייה נקבע העיקרון של אי-שינויים של גבולות. כדי להפיל מחיצות — מרצון — חייבים קודם כל הגבולות — המוסכמים — להתקיים.

סמיח אליקאסם אמר עוד באתו ראיון: "עכ"ש, כשאני מביט על רבייהקמות של קאהיר, אני מתקשה להאמין כי כל הייריים בניינים האלה הם ערבים, ומדברים ערבית. בעיניכם זה מובן מאליו: מה כלל מורח בניין שכל דייריו ערבים? אבל בשבילי זו חוויה מרגשת."

במילים אחרות אם סמיח אליקאסם היה מבקר בניין מגורי בעיר הולדתו אלכסנדריה שבמצר'ים, בשנות ה-40 ותחילת ה-50, ומגלה שדייריו דיברו ביניהם ערבית, יוונית, מלטית, ספרדית, איטלקית, צרפתית, והגנו יחד את חג הקורבן המוסלמי, ואת חג הפסחא הנצרי-אורתודוקסי, ואת חג הפסח היהודי, ואת חג המולד הקתולי, היה בוודאי נתקף מפחדנש כמו כל אתנוצנטריסט, תהיה לאומיותו איוו שתהיה. בכרכי מצרים של פעם חי והתפתח הלבאנט. טוד יופיו וקיסמו של לבאנט זה היה בשלל צבעיו וגווניו האתניים. את אלה הרגו הקולוניאליזם והלאומנות.

אחרי 36 שנות חיים במדינת ישראל, החלום שלי הוא לשוב אלכסנדריה, ולתור אחר השכר'נות והבתים שבהם דיברו בכליל של שפות ול-שונות, שבהם רדו בכפיפה אחת והתחככו בני-אדם מאין-ספור לאומים, תרבויות וציוויליזציות, ושירכו בשלל שפות. כך אני מבקש להחיות את זיכרונות עיר הולדתי הקוסמופוליטית והברוכה. הלאומנות היא קללה גוראע.

ד"ר יוסף אלגזי

ספרים

אמנון אחינעמי

היצירה השחורה

היצירה בשחור מאת מרגריט יורסנאר מצרפתית: אביטל ענבר ספרנית פועלים וזמורה, ביתן

לכל מי שרואה עצמו שותף לנחלתה של תרבות המערב, המאה ה-16 היא צומת היסטורית-בתי שאין חשוב ממנו. ניתן אולי להשוותה למי עמד הר סיני ודור המידיב במסורת ובתרבות היהודית. שכן המדובר במאה שבלעדיה לא היה כל מה שאנו רואים כיום סכיכנו מסוגל להתוות ולהתפתח. שם נולדה, תוך חבלי לידה קשים, תר' מורה האיטית והמכאיבה המכונה: הרנסאנס האי-רופי', להבריל מהרנסאנס האיטלקי, המוקדם יר' תר.

היתה זו המאה שזיעועה לראשונה את הכנסיה הקתולית ששלטה שילטון בלי-מצרים במחשבה האנושית במשך כאלף שנים ופילגה את ההג'מוניה שלה. היתה זו המאה שהולידה את תנועת הרפורמה בנצרות שגולת הכותרת שלה היא הכ'נסיה הפרוטסטנטית. במאה זו נולד הרעיון שבלעדיו לא ייתכנו לא מדע ולא רמקוטיה: הפלוראליזם, הגישה המעניקה לגיטימיות וחי' פשיטיי להשקפות-עולם שונות ומשונות זו מזו אשר תשכנה מעתה וזו בצד זו. באותה מאה נולד ועשה את צעדיו הראשונים ההומאניזם, המעמיד

את האדם ואת זכויותיו הטיבעיות כמוקד ההת'עניינות האנושית, במקומו של האל.

מרגריט יורסנאר, הסופרת הצרפתית הנודעת, נטלה על עצמה אתגר אדיר בנסותה לתאר את המאה ה-16 מכפנים, כביכול. לא פלא שכתבה וחזרה וכתבה את סיפורה זה בגירסות שונות במי' שך תקופה של כ-40 שנה. הרומאן, שכן המדובר ברומאן ולא במחקר היסטורי, מתאר את המעבר מתמונת עולם אלוהית-כנסייתית מסודרת ומגו' ננת לעולם מודרני שבו שולט הספק ומתאמתות העובדות רק בעמל רב ובמצעות ניסיונות איך ספור — תהליך איטי וכואב. נזון, גיבור היצירה בשחור, בן המאה ה-16, מקדיש את חייו לחקר אמיתות שעד אז לא הורשה איש לדרוש אחריהן.

ערכו האמיתי של הספר הקשה והנפלא הזה הוא כתיאור המרוקסל של אירועי המאה ה-16 המשמשים רקע לייסורי איש הרנסאנס כבואו לח' קור ולדרוש במופלא ממנו. קיימת מידה לא-מכו' טלת של שיחיות ואטימות בראייה הפשטנית הרווחת, הרואה את המעבר מ"חשכת" ימי-הבי' ניים אל "אור" ההשכלה כמהלך פשוט וטיבעי, משחרר ופוקח עיניים. ההתפכחות, כפי שאנו תופשים אותה בתמימותנו, מן המסורת המחשב' תית הרתית, לא היתה טיול שבוכנפנש וחדור חרות יצירה. היה זה, כאמור, תהליך איטי, מכאיב ומפחיד לכל מי שנתנסה בו במאות ה-15 וה-16 — כדרך שעורו מפחיד ומכאיב לכל מי שמתנסה בו בימינו אלה; למשל, לאותם חרדים הנוטים אמנות אבות ועוקרים למחנה החילוני. אלה כאלה נאלצו לא רק לנטוש דרכי מחשבה ואמונה שגו' רות ומקורשות וכן מאגר ידע שנצבר בקשך אלף שנים — הם נאלצו ונאלצים לוותר גם על הבי' טחון, הנחמה, התיקוה והמחילה שרת אמורה או מתימרת להעניק למאמיניה.

לפיכך, נזון זה, המקדיש את כל חייו לחקר האמת ב"מערומיה", הוא יצור אנושי נרדף ומת'ענה, לא רק מפני הכנסיה, כי אם — מה שקשה לא פחות — גם מפני הספק. כשהוא מרטי מעליו במאמצים אדירים את שריון המגן הסתי' שגון על האדם האירופי במשך דורות והבטיח שכר לסיבולתיו בעולם הבא — הוא מוצא עצמו חשוף ופגיע, עירום ועריה, בעולם הזה.

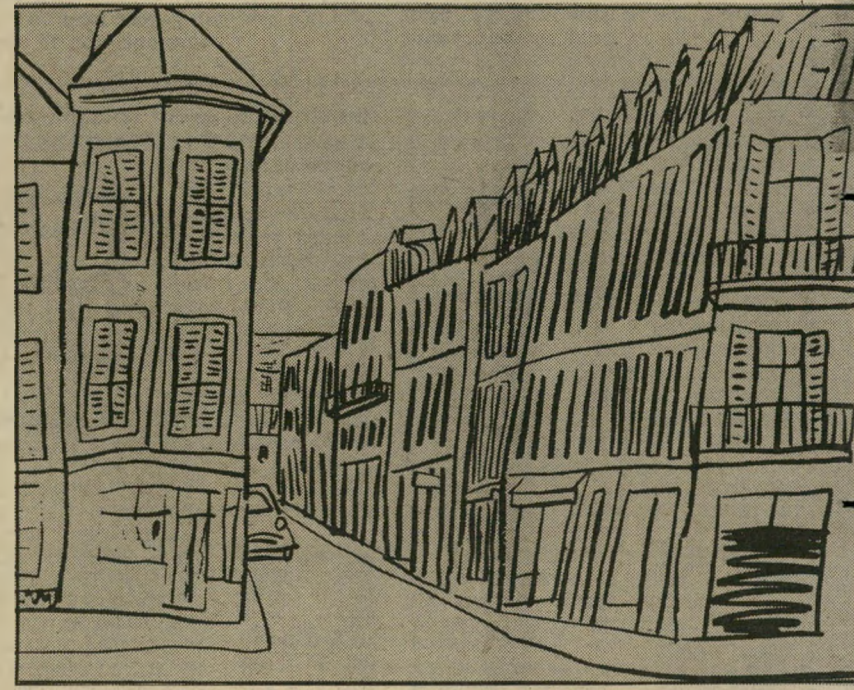
נזון הוא רופא, פילוסוף, פיסיקאי ואלכימאי ברוח הימים ההם. הוא חוקר ובדק את גוף האדם, אך בעת ובעונה אחת מתחבט ומתלבט בכעיות מהותה, קיומה והשאתה של הנפש. הוא נותן דעתו על מקבילות בין תכונות החומרים והתנ' הגות היסודות הכימיים, לבין המערכת הביולוגית המסובכת שהיא האדם. הוא נודד ממקום למקום בניסיונותיו ללמוד מרופאים כופרים, מאלכימי אים חשודים ומגווייתיהם של קורבנות הרב'ר כל שנתן על המציאות ועל החיים.

כבר אמרתי כי היצירה בשחור היא ספר מסר' כך וקשה. יורסנאר מתארת את לבטיו הפילוסופ'יים של נזון כעניני שלו. פועל-יוצא מכך הוא שאמות-המידה של גיבור הספר, המושכלות הרא' שונים שלו, אורח הסקת המסקנות שלו — כל אלה זרים לנו לחלוטין. ואולם, אלה הם הכלים היחידים העומדים לרשותו בתור בן זמנו שלו, לא שלנו.

אבל יורסנאר אינה מסתפקת בדמות פשטנית ואופיינית לתקופתה בלבד. היא הצליחה להפיח באתו נזון שלה רוח-חיים, להקים לפנינו דמות רבי-מדית סבוכה ומלאת חולשות וסתירות. נזון ממשיך בדרך הקשה, רדוף עלידי המיסד הר'ר אה בו סכנה לעצם קיומו, כמי שכפאו שך, כמו לא מרצונו, כשהוא ענד לסקרנותו האינטלקטואלית שאינה יודעת גבול.

מטבע הדברים, אין זה ספר שקריאתו קלה, אבל תרגומו הנמלץ של אביטל ענבר הופך את הקריאה לקשה עוד יותר. בצרפתית קיימת שפה "גבוהה" שהיא, חרף זאת, מקובלת ומוכנת לקורא המשכיל. בנסותו לחקות רמה לשונית זו בעברית, נזקק כאן המתרגם להשקפת מתחכמת ומליצית. מצאתי עצמי חוזר וקורא שוב ושוב אותן פיסקות כדי להבין במה דברים אמורים. לעיתים קרובות הסתהרה הכוונה בהכיה מאחורי הפרוזה הפתל' תלה של המתרגם. סיפורה של יורסנאר עוסק בר' בדים מחשבתיים וריגשיים מסובכים ואינו נקרא בשטף וכלאחרי-יד גם במקורו. בעברית הופכת הקריאה בו למירוח מכשוליים.

אבל מי משלמים על הלשון ואף מתרגל אליה — מוזמנת לו כאן יצירת-מופת המעלה ברגישות ובעמקות את דמות דיוקנה של תקופה חשובה בהיסטוריה האנושית, תקופה הורה לנו כמעט לח' לזיין — לא כמעט בשל השינוי שהיא עצמה חוללה במחשבה האנושית.

שימעון צבר: רחוב בפאריס, רישום. רק נוסטלגיה?

ריס'; אף הוא אינו מכיר בכל הגבולות של מינו ומשרטט 17 מערכות-גבול השאובות מן התורה, מדיכרי הנביאים ומדיכרי חז"ל, ולצידן הגבולות על-יפי שיטות הרמב"ן ורש"י מפותיו משתרעות מימת ון, ואדי חורון, מדיבר פארן, אמצע הים האדום, מיפרץ טואץ, פורטיסעיד ומיפרץ אנטול'יה; במילים אחרות: ארץ-ישראל הגדולה הכוללת גם את כל טוריה, לנכון, עבר-הירדן, קפריסין, וחלקים מכורדיסטאן, ארמניה, עיראק, ערב הס' עורית, מצרים וטורכיה.

מרהים הדימיון בין סמיח אליקאסם והרב יש' ראל אריאל. לשניהם תיאובן טריטוריאלי חסר מעצורים. שניהם מסתמכים על זכויות היסטרי

לשמוע. לפני 10 שנים, 20 שנה, אף אחד לא רצה לשמוע. תיקח את ספר המפלות: יצא כפנווין. יצא אצל סיימון אוד שוסטר (מור"ל אמריקאי מכר' כר), יצא אצל פוספיאנו במילאנו, יצא אצל דר' וואל בפאריס (שלוחה של ההוצאה היוקרתית נאלי-סאר). הספר היה הצלחה גדולה בפאריס. היה כסטי-סלר במשך שלושה שבועות ואז מת מפמפרו (נשיא צרפת המנוח) וכולם שכחו מספרים. אבל בארץ לא טרחו להוציא. איש לא התעניין, אולי חששו.

אבל מה אני מספר לך היסטוריה. אלה דברים עתיקים: 1974-1973. למדתי משהו מעבודת הבנ' יין: לא לקחת יותר מדי ללב. אני מתכוון לספי